

УДК 81'27

Л. В. Павленко,

доцент

(Дніпропетровський регіональний інститут державного управління
Національної Академії державного управління при Президентіві України)
pavlenkolyud@ukr.net

ДИСКУРСИВНА СПЕЦИФІКА МАКРОМА "ПІДХОПЛЕННЯ" В РЕПЛІЦІ-ПЕРЕБИВІ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ

У статті дається визначення поняття підхоплення-перебиву, аналізується вживаність класів і видів мовленнєвих актів у підхопленні-перебиві та доводиться, що їх уживання тісно пов'язане з тактикою мовця. Розрізняються три види підхоплення у діалогічному дискурсі: підхоплення-перебив, підхоплення завершеної і не завершеної репліки. Аналізуються гендерні й соціальні характеристики вживання макромовленнєвого акту.

Визнання дискурсу як складного синтезу когнітивних, мовних та позамовних факторів вимагає залучення міждисциплінарного підходу до вивчення мови і мовлення із залученням когнітивних, соціальних, історичних, етнокультурних аспектів.

Інтерес учених до дослідження дискурсу демонструє прагнення до пізнання складної природи людського спілкування, в якому мова, втілена в мовленні, є важливим засобом соціальної взаємодії. Людина не існує поза комунікацією, що є основою її свідомості, пізнання, суспільного буття в цілому [1: 7]. "Особистість... можна розуміти як продукт і результат її спілкування з іншими людьми, як інтерсуб'єктивне утворення" [2: 12]. Тому особливе значення надається вивченню мовленнєвої поведінки учасників спілкування з урахуванням їх гендерних та соціальних характеристик, культурного статусу, віку.

"Використання мови – це соціальна практика, що коріниться в історії та в умовах життя мовців" [3: 9], за допомогою мови передається соціальний досвід, який набуває людина у процесі соціалізації. Цей досвід фіксується в системі дій, навичок, умінь людини, у формі її відносин з представниками інших соціальних прошарків та іншої біологічної статі, у способах спілкування з ними тощо згідно існуючим у суспільстві уявленням про належну мовленнєву поведінку осіб двох статей [4: 46].

Мовленнєва поведінка співрозмовників тісно пов'язана з когнітивними механізмами діалогічного мовлення, з впливом ситуативних факторів на побудову висловлень і реалізацію мовленнєвої інтеракції, із комунікативною компетенцією мовців, із залученням невербальних засобів вираження думки. Тому особливого значення набуває визначення і аналіз лінгвістичного статусу одиниць мовлення (мовленнєвих актів), які виконують функцію спілкування і вибір яких визначається інтенцією та мотивами співрозмовників [5: 9]. Однією із таких одиниць є підхоплення.

Об'єктом цієї статті є макромовленнєвий акт (МакроМА) "підхоплення", а предметом – шляхи і способи його реалізації в англійському діалогічному дискурсі. Метою цієї статті є проаналізувати особливості вживання макроМА "підхоплення" в репліці-перебиві й описати класи мовленнєвих актів та їх гендерні характеристики в підхопленні в репліці-перебиві при різних тактиках мовця.

МакроМА підхоплення реалізується за допомогою мовленнєвих дій принаймні двох комунікативних партнерів. Ці дії складають різноспрямовану послідовність – від мовця до адресата і навпаки. Реалізація підхоплення неможлива без висловлення попереднього комуніканта. Воно реалізується тільки як певний компонент послідовності висловлень, коли мовець і адресат на основі своїх інтелектуальних дій можуть встановити певний взаємозв'язок між висловленнями. Послідовність мовленнєвих актів у межах макроМА підхоплення розглядається нами як така, що складає одне дискретне ціле, оскільки мовець тут демонструє єдність / розбіжність своєї позиції з позицією співрозмовника.

Відповідно до характеру зміни комунікативних ролей у діалогічному дискурсі можна виділити три види підхоплення. Так, зміні ролей з перебиванням відповідає підхоплення-перебив (ПП), "плавний" зміні – підхоплення завершеної репліки (ПЗР), а зміні після паузи – підхоплення незавершеної репліки (ПНЗР).

Підхоплення-перебив реалізується в ситуаціях, коли мовець перебиває співрозмовника, бере свій хід і закінчує висловлення попереднього мовця у своїй власній інтерпретації.

(1) *"Do you want people to say I helped choose you a dress that wasn't as nice as my own? And you must also have clothes to wear for your honeymoon, so why don't you try on something else while I – ?"*

"Slip round the corner to see Jose," Maggie finished, smiling ironically." /Gordon, p. 114/

У ситуації (1) співрозмовниця перериває репліку партнера і закінчує за нього. Вона добре володіє ситуацією і в неї не має потреби дослуховувати думку мовця до кінця, бо впевнена, що знає, що потрібно робити.

Підхоплення-перебиви є одним із видів аналізованих макроМА. Вони характеризуються широким спектром своїх класів і видів, вживання яких залежить від тактики, обраної мовцем – 1) прийняття, 2) неприйняття, 3) невизначеності, 4) невизначеності + прийняття.

Для опису основних параметрів макроМА "підхоплення" у репліці-перебиві при різних тактиках мовця із текстів художньої літератури були вибрані відповідні діалогічні єдності. При обчисленні зустрічаності МА кількість усіх контекстів уживання того чи іншого МА в підхопленнях завершеної репліки, підхопленнях незавершеної репліки і підхопленнях-перебивах при різних тактиках мовця приймалася за 100%. Це був вихідний показник при визначенні частоти вживання тих чи інших МА при певних тактиках мовця (табл. 1).

Таблиця 1.

Уживаність класів МА у підхопленнях-перебивах при різних тактиках мовця (%)

Класи МА	Загальна кількість, %	Прийняття	Неприйняття	Невизначеність	Невизначеність+ прийняття
Констативи	7,3	4,1	3,2	-	-
Квеситиви	1,5	-	-	1,5	-
Експресиви	0,4	-	0,4	-	-
Квеситиви+ констативи	0,8	-	-	-	0,8

Уживаність класів мовленнєвих актів у підхопленнях-перебивах регламентується видом тактики мовця. Так, своє прийняття або неприйняття комунікативної програми співрозмовника мовець висловлює за допомогою констативів (7,3%) або експресивів (0,4%), невизначеність з реакцією – за допомогою квеситивів (1,5%), а невизначеність + прийняття – сполученням квеситиву з констативом (0,8%) (табл. 1).

Спостерігаються певні гендерні та соціальні особливості вживання класів мовленнєвих актів при різних тактиках мовця. Так, при тактиці "прийняття" констативи зустрічаються при обох типах мовлення майже з однаковою частотністю. Це свідчить, що при тактиці "прийняття" при передачі інформації мовці обох статей не претендують на "демонстрацію прав" [6: 127], консенсус досягається сумісними зусиллями мовця і слухача. При тактиці "неприйняття" спостерігається тенденція до "демонстрації прав" з боку чоловіків, що відбивається у вживанні констативів і експресивів переважно у чоловічому типі мовлення (табл. 2). На наш погляд, це говорить про більшу категоричність мовленнєвої поведінки чоловічого гендерного стереотипу.

Вживаючи констативи, мовець-чоловік демонструє більшу впевненість у своїй правоті, прагнення до однозначності, закінченості висловлення, намагання залишити останнє слово за собою, коли слухач не має що і не може заперечити. Це підтверджує і той факт, що мовець-чоловік частіше вживає констативи у гетерогендерних групах, коли його статус вищий (1,2%) або однаковий (0,5%) зі статусом слухача-жінки (табл. 2).

Таблиця 2.

Гендерні та соціальні характеристики вживання класів МА у підхопленнях-перебивах (%)

Тактика мовця	Класи МА	Гендерні та соціальні характеристики											
		чоловік-чоловік			чоловік-жінка			жінка-жінка			жінка-чоловік		
		>	=	<	>	=	<	>	=	<	>	=	<
Прийняття	Констативи	0,1	0,2	0,1	1,2	0,5	-	-	0,4	-	0,2	1,3	-
Неприйняття	Констативи	-	-	-	0,9	0,9	-	0,4	0,3	-	-	0,4	0,2
	Експресиви	0,2	0,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Невизначеність	Квеситиви	-	-	-	1,2	-	-	-	-	-	-	0,3	-
Невизначеність+ прийняття	Квеситиви+ констативи	-	-	-	0,6	-	-	-	0,2	-	-	-	-

У жіночому типі мовлення при тактиці "прийняття" констативи зустрічаються переважно в гетерогендерних ситуаціях при однаковому статусі співрозмовників (табл. 2), що, на наш погляд, говорить про менш агресивний, більш дружній, підтримуючий стиль, який, на думку вчених, притаманний жіночому типу мовлення [7: 90-93; 8: 148-150].

(2) "Daniel, we need – "

"Soluble insulin and a saline solution to prevent dehydration, and a heart monitor to check his cardiac output," he finished for her. /Henry, p.139/

У наведеній ситуації (2) доктор, чий соціальний статус вищий, підхоплює висловлення медсестри, доповнюючи його, розвиваючи тему, що, на перший погляд, говорить про дружній, підтримуючий стиль, непритаманний чоловікам. Але, з іншого боку, сам факт перебиву, коли мовець-чоловік не дає можливості своїй співрозмовниці закінчити свою думку, свідчить про змагальність чоловічого стилю мовлення.

(3) *"She wouldn't have been able to concentrate on her work, anyway. I know if one of my boys got sick at school – "*

"Lila would take care of everything," Larry completed. /Arnold, p. 210/

У діалозі (3) чоловік висловлює свою думку, в якій він повністю впевнений, але не встигає закінчити своє висловлення. Співрозмовниця перебиває його і закінчує за нього, доповнюючи його думку. Ситуація гомогендерна, статус співрозмовників однаковий.

При тактиці "неприйняття" частотність констативів у жіночому мовленні майже однакова у гомо- та гетерогендерних групах (табл. 2), але значно нижча у гетерогендерних ситуаціях, ніж при тактиці "прийняття". Ми вважаємо, що це певним чином пов'язано з роллю і місцем жінки у соціальній ієрархії суспільства, де головна роль належить чоловікам.

(4) *"You don't even remember his name," Sebastian said scornfully.*

But she did. Against her will it came shrieking out of the black night of things she didn't dare look at. Felipe Mayorez, a kindly old man, who had surprised an intruder in his house one night, and been left bleeding on the floor.

"He – was the man who –"

"The man your husband half killed, a man who has never been the same since." /Fitzgerald, p. 125/

У ситуації (4) Себастьян розповідає своїй співрозмовниці Меггі про те, що сталося з другом його батька Філіпе Мейорезом. Меггі добре пам'ятає його. Вона намагається уточнити, чи дійсно це той чоловік, про якого вона думає. Себастьян перебиває і констатує, що це людина, яку чоловік Меггі, сам Себастьян, майже вбив, скалічив. Ситуація гетерогендерна, статус співрозмовників однаковий.

(5) *"Well, he was pushing forty, he'd lived in the same village all his life, sharing that cottage with his mother – "*

"Who spent half her life in and out of mental institutions." /Green, p. 116/

У ситуації (5) співрозмовниця зауважує партнеру, але робить це досить м'яко, не наражаючись на конфлікт.

Така мовленнєва поведінка представниць жіночої статі пов'язана з їх вихованням, з насадженням стереотипу поведінки, де чоловіку відводиться головна роль як у родині, так і в суспільстві в цілому, а роль жінки – вторинна. Прийняття жінкою-мовцем цієї ситуації впливає і на її мовленнєву поведінку у спілкуванні з особами різних статей, що відбивається і у вживанні різних видів МА в гомо- та гетерогендерних ситуаціях.

Тактика "невизначеність" мовця зі своєю реакцією реалізуються квеситивами, які також частіше зустрічаються в чоловічому типі мовлення (1,2%), ніж у жіночому – (0,3%) (табл. 2). Така частотність квеситивів у підхопленнях-перебивах пояснюється намаганням мовця-чоловіка перехопити ініціативу, продемонструвати своє розуміння процесу мислення жінки-слухача.

(6) *"You don't?"*

"No, I want my – "

"Lunch?" he put in with humour. /Sterling, p. 53/

У ситуації (6) ми спостерігаємо лідерську позицію мовця-чоловіка, коли він знає, що його статус сприймається як щось невід'ємне, що надає йому впевненості у спілкуванні з жінкою.

Тактика мовця "невизначеність + прийняття" реалізується сполученням двох МА різних класів – квеситивів та констативів.

Саме за допомогою підхоплення-перебиву і саме при такій тактиці передається найвищий ступінь взаєморозуміння мовця і співрозмовника.

(7) *"And now you're going to think I'm completely vulnerable to you, when all I did was – "*

"Say a few words?" His eyes were angry. /Green, p. 143/

У ситуації (7) мовець інтуїтивно розуміє, схоплює "на льоту" думку, що хоче висловити співрозмовник і не чекає на завершення репліки, а перехоплює ініціативу, перебиває і втручається зі своєю реплікою-підхопленням.

Ця тактика реалізується переважно мовцями-чоловіками у їх спілкуванні з жінкою-слухачем і коли статус мовця вищий за статус його співрозмовниці. Це ще раз свідчить про пріоритетний гендерний статус мовця-чоловіка, коли він відчуває себе досить впевненим, щоб перебивати жінку і давати свою трактовку того, про що йдеться.

Підводячи підсумок, зазначимо, що аналіз дискурсивної специфіки макроМА "підхоплення" у репліці-перебиві показав, що при різних тактиках мовця ("прийняття", "неприйняття", "невизначеність", "невизначеність + прийняття") зустрічаються такі класи МА: констативи, квеситиви і квеситиви +

констативи. Вживання різних класів МА при різних тактиках мовця залежить від гендерних і соціальних характеристик МА.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.
2. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми й перспективи. – Львів: ПАІС, 2005. – 264 с.
3. Cameron D. Introduction: Why is language a feminist issue? // *The Feminist Critique of Language: A Reader* / Ed. by D. Cameron. – L.; N.Y.: Routledge. – 1998. – P. 1-21.
4. Геодакян В. А. Дальнейшее развитие генетико-экономической теории дифференциации полов // Математические методы в биологии. Труды II Республиканской конференции. – К.: Наукова думка. – 1983. – С. 46-61.
5. Карабан В. И. Сложные речевые единицы. Прагматика английских асиндетических полипредикативных образований. – Киев: Вища школа, 1989. – 132 с.
6. Наумова Т. Н. Роль языка в процессе социализации ребёнка // Проблемы психолингвистики. – М.: Институт языкознания АН СССР. – 1975. – С. 125-130.
7. Fishman P. M. Interaction: The work women do // *Language, Gender and Society* / Ed. by B. Thorne, Ch. Kramarae, N. Henley. – Cambridge: Newbury House Publishers. – 1983. – P. 89-103.
8. Holmes J. Women's talk in public contexts // *Discourse and Society*. – 1992. – Vol. 3, № 2. – P. 131-150.
9. Gordon L. The Stand – In Bride. – Richard.: Mills and Boon., 2000. – 186 p.
10. Henry O. Selected Stories. – М.: Progress, 1979. – 376 p.
11. Arnold J. Change of Life. – Silhouette Sensation, 1990. – 252 p.
12. Fitzgerald F. S. Collected Short Stories. – Penguin Books, 1996. – 582 p.
13. Green G. Brighton Rock. – Penguin Books, 1996. – 247 p.
14. Sterling D. Something Old, Something New. – Richard.: Mills and Boon, 1997. – 217 p.

Матеріал надійшов до редакції 04.05. 2009 р.

Павленко Л. В. Дискурсивная специфика макроречевого акта "подхват" в реплике-перебиве в английской речи.

В статье даётся определение понятия подхвата-перебива, анализируется употребление классов и видов речевых актов в подхвате-перебиве и доказывается, что их употребление тесно связано с тактикой говорящего. Различают три вида подхвата в диалогическом дискурсе: подхват-перебив, подхват завершенной и незавершенной реплик. Анализируются гендерные и социальные характеристики макроречевого дискурса.

Pavlenko L. V. Discourse Features of the Macrospeech Act "Catching" in the Interrupt Sentence in English Speech.

The definition of the notion of the interrupt sentence catching is given, application of classes and kinds in the interrupt sentence catching is analyzed, and the fact that their application is closely connected with the speaker's tactic is proved. Three types of sentence catching are differentiated: interrupting, catching of the finished phrase and that of the unfinished one. Gender and social aspects of the macro-speech act are analysed.